

fahs

FAHS * NUMMER 1 * MARTS 1994

Årbogen 1993

Det er altid særdeles beklageligt, når man ikke holder, hvad man lover. Og sådan er det desværre gået for det ærværdige, gamle amtshistoriske samfund! Vi lovede, at årbogen denne gang ville komme meget tidligt på året, allerede i sensommeren 1993. Så måtte vi udskyde udgivelsen til oktober, så til november. På et tidspunkt var vi så optimistiske, at vi turde love vore medlemmer bogen til jul, men nej! Det måtte ændres til efter nytår - og først nu - ultimo februar 1994 - foreligger det endelige resultat. Nu har Samfundet udgivet årbøger siden 1906, så en vis erfaring må der jo efterhånden være oparbejdet. Hvorfor er det så gået så galt denne gang? Her skal vi ikke hænge »syndebukke« ud, men blot konstatere, at denne årbog har Samfundets skriftudvalg ikke som sædvanlig produceret selv. Vi fik et godt tilbud om en spændende bog med aktuelt nyt om den arkæologiske situation i amtet. Da vi ved, at arkæologi er noget, der interesserer de fleste, tog vi mod tilbuddet. For dem, der skulle skrive og producere bogen, opstod imidlertid en lang række vanskeligheder, hvilket forhindrede bogens udgivelse, og her har Samfundet ikke haft nogen mulighed for at gribe ind.

Vi beder om vore medlemmers forståelse og håber, at årbogen, nu da den foreligger, er så spændende, at den fortrænger alle ærgrelserne. Trods alt dette, tør vi alligevel give et nyt løfte. Årbogen 1994 vil udkomme allerede i september. Når vi tør det, skyldes det, at den producerer vi selv og arbejdet er allerede langt fremme.

Forårsturen 1994

I næste nummer af FAHS-bladet vil vi bringe en nærmere præsentation af forårets udflugtsmål. Men for at dagen må blive reserveret allerede nu, kan vi fortælle, at Samfundets tur-udvalg har sat sig på lørdag den 7. maj og turen går til Slangerup-Jørlunde-området.

Venlig hilsen Poul Korse

fahs

REDAKTION

Poul Korse
(ansvarshavende).
Lars Bjørn Madsen.
Eva Deichmann.

Tryk: A-Print,
Espergærde
Lay-out og
tilrettelæggelse:
Helsingør Kommunes
Museer.

FAHS er medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund. Udkommer 3-4 gange årligt. Artikler til bladet sendes til FAHS, sekretariatet: Helsingør Kommunes Museer, att. Poul Korse, Hestemøllestræde 1, 3000 Helsingør. Tlf.: 4921 0098.

FAHS * NUMMER 1 * MARTS * 1994

Postbudfødder og ebberødder og parken som hed Svane....

af Torben Hvam

I tidsskriftet Det Blå Blad nr. 3, 1991 har overlæge Torben Hvam nedfældet nogle betragtninger omkring et stykke lokal institutionshistorie, tilligemed postale identitetsproblemer som følge af navne- og statusskift. FAHS har fra Birkerød Lokalhistoriske Forening og Arkiv-Museum modtaget artiklen med tilladelse til publicering. Vi følger artiklen op med en kort gennemgang af Ebberødgaards historie.

Forleden blev jeg ringet op fra maskinhuset om en journal, de havde modtaget fra Centralsygehuset. Maskinhuset er den sidste fælles-funktion for hele Ebberødgaard-området, så postbudet afleverede journalen hos maskinmesteren, da der stod Svaneparken på konvolutten.

Det er endda næsten tre år siden, at Amtet brugte 2-3 sider på at tage »Afsked med Svaneparken«. Dette navn havde da i otte år været brugt i forbindelse med den gamle institution på Ebberødgaard-området.

Stednavnet Ebberødgaard går tilbage til det 14. århundrede, hvor gården først omtales som Ebberød (1346, Ebbæruth). I 1892 blev Ebberødgaard tillige brugt som institutionsnavn. Det varede i 85 år. I 1977 blev alt brevpapir skrottet til fordel for »Forsøgscentret for Nordsjælland«. I de sidste år før udlægningen til amterne var Ebberødgaard igen kun en geografisk betegnelse.

Baggrunden for den noget hastige navneforandring var, at mange års vanrøgt af afdelingerne for de dårligst fungerende, havde resulteret i en usædvanlig skarp kritik

fra Folketingets ombudsmand (»uforsvarlige forhold«). Man skal helt frem til den aktuelle Tamil-sag for at finde noget, der kan minde om den. Begge gange stod nogle ministertaburetter pludselig lidt usikkert.

Det var imidlertid i 1975 småt med penge og nok også med vilje til at rette op på forholdene. Det vedrørte da også de svageste beboere. Der var derimod ingen smalle steder, når det gjaldt åndssvageskolerne. De fik samtidig 3 mill. kr. til at bygge om og til at indrette et bassin, der aldrig kom i brug på grund af byggesjusk.

Der kunne derimod kun blive godt 2 mill. til at opdele den store sovesal og modernisere de toiletter, hvor beboerne sad på rad og række på de bare porcelænskummer, og hvor der ikke altid var håndvask. Der blev nu penge til skillerum, men ikke altid til døre. Disse døre ville jo også om nogle år blive amtets problem. Anstændige forhold kunne derfor godt lade vente på sig.

I 1980 gik Sorteper videre til Frederiksborg Amt, der mødte op med god vilje til at rette op på forholdene. Det var dog åbenlyst, at de mange års forsømmelser ikke kunne afhjælpes i en fart. F.eks. blev de sidste tætstillede senge først nedlagt efter afskeden med Svaneparken.

Man havde derfor valgt at supplere reformprogrammet med lidt kosmetik, idet selv den mest forsømte del af institutionen nu fik det mere poetiske navn. »Svaneparken«. Det havde dog ikke noget med de stolte fugle at gøre. Nej, navnet hentyder til biskop Svane, der blev forfremmet til

ærkebisp og fik Ebberødgaard foræret af den første enevoldskonge som tak for bi-stand til diktaturets indførelse i Danmark. Ved udlægningen til amterne blev den tværfaglige centerledelses kompetence splittet op på en række områder, hvorved en del af tværfagligheden gik tabt. Bo- og behandlingscentret »Svaneparken« udgjorde så langt den største del. Takket være et dygtigt PR-arbejde, endte det med at smitte af, så folk troede, at det hele hed Svaneparken. Der var endnu et sygehusafdeling, selv om mit område var blevet reduceret fra et sengetal svarende til hele Centralsygehuset (ca. 800) til 25. Der var også to skoler, hvoraf den ene tog navneforandring for ikke at blive forvekslet med Svaneparken. Hertil kom et par stykker mere i amtets institutionsfortegnelse. Buserne ud til de seks institutioner fik dog navn efter den af dem, hvor de fleste stod af. Stednavnet Ebberødgaard (der ikke havde været institutionsbetegnelse i nogle år) kom med i en parentes de første år. Der var en ideologisk baggrund for, at man ville af med navnet, da man for tre år siden tog afsked med »Svaneparken«. Man decentraliserede til små enheder og begyndte at flytte ud fra de ældste dele og ville derfor af med et navn, der mindede om fortiden som stor institution. Det var blevet moderne at bruge det negativt ladede fagudtryk totalinstitution som skælds-

Ebberødgaard Aandssvageanstalt tegnet 1895. Bygningerne er opført efter tegninger af arkitekt G. Wittrock og rummede i 1895 384 beboere. Trap Danmark, 3. udg.

ord for store institutioner, selv om betegnelsen aldrig har passet på den hjemlige forsyrg.

De store institutioner var baseret på en vidtgående specialisering, som ikke alle havde behov for, mens øjeblikkets mode er at behandle alle tilstande og grader af åndssvaghed under samme lille tag. Det giver også ulemper at skulle spænde over for meget, så mon ikke det ender med en gylden middelvej? Den del af Ebberødgaard, som vil blive tilbage, er stor nok til at muliggøre nogen specialisering.

Regionalisering skulle være et af virkemidlerne til at afvikle den tidligere Svanepark. En del beboere er udflyttet til nybyggede institutioner spredt rundt omkring i amtet. Andre er udsluset til de nye kommunale bofællesskaber, der giver flere muligheder end de »gammeldags« udslusninger i 1970'erne. Nogle har dog måttet vende tilbage igen. Ikke alle lader sig udsluse.

Der opstod et tomrum efter afskeden med Svaneparken, hvor alle fællesfunktioner forsvandt. Der er stadig forgæves opringer flere år efter, at omstillingen blev

nedlagt, uden at man sørgede for ordentlig besked. Opsplitningen af lægekantoret efter forvaltninger har også givet postale problemer. Så sent som i dag er post til *huslægerne på Biskop Svanesvej 73, 3460 Birkerød* igen havnet i den psykiatriske postkasse på nr. 69 a, eller omvendt.

De nye små institutioner ligger tæt på det gamle Ebberød, men man har lukket øjnene for, at en fælles betegnelse kan være ganske nyttig.

Jeg er endnu ikke stødt på et alternativ til stednavnet. Hvis fortidens forsømmelser klæber for meget til det, så er den ældste form i al fald mere ubelastet, og den bruges stadig.

Det vil måske være mest naturligt igen at kalde området for Ebberød?

Nogle historiske oplysninger om Ebberødgaard.

Ebberød må oprindeligt have været et eller flere huse bygget i en rydning i skoven. Vi støder på Ebberød i kilderne tilbage til 1346 og tilføjelsen -gaard finder vi i markbøgerne 1688. Ebberød, der da har været en enkelt, men ganske betydelig gård, blev i 1661 skænket af Frederik den Tredie til ærkebisp Hans Svane, der ofrede meget på fiskeriet i de nu udtørrede Skovrød og Ebberød Søer, og i det hele taget gjorde meget for ejendommen. Han plantede således den store lindeallé, som stadig i dette århundrede førte op til gården. Efter Svanes død i 1668 gik gården over til hans datter, Søster Svane, og derved til hendes anden mand, biskop Hans Bagger, der fortsatte svigerfaderens arbejder med hensyn til fiskeriet. I 1707 tilbagekøbte kongen Ebberød af enken og overdrog den til dronning Louise, som forenede den med Hørsholm

Gods. Sophie Magdalene henlagde sit stutteri hertil, men det nedlagdes i 1749, og gården solgtes 1759 til forfatteren Erik Pontoppidan, som dog allerede 1763 afhændede den til gehejmeråd Greve Otto Manderup Rantzau. Hans enke solgte den 1779 til kaptajn G.A. Thaae, som kort tid efter afstod omkring 180 tønder land af ejendommen til kronen for at indlemme den i Rude Skov, og fra nu af var den »sunken ned« til almindelig bondegård. Denne status varede dog kun til 1890, hvor Gl. Bakkehus købte gården for 50.000 kr og indrettede den som en afdeling af Arbejds- og Plejehjemmet for Aandssvage. Bygningerne, der var tegnet af arkitekt G. Wittorck, stod færdige i sommeren 1892. Anstalten havde et arbejdshjem for voksne mænd og kvinder og et plejehjem i 3 afdelinger; en for mænd, en for kvinder og en for børn af begge køn. I 1920 var der omkring 450 beboere.

S. Stern skriver i sin »Topographie over Frederiksborg Amt« om Ebberødgaard, da den i 1831 var en almindelig bondegård: »Ebberød ejes af Hr. Kammerjunker Lowzow og drives af Hr. Forpagter Davendte; den ligger 3 M. fra Kjøbenhavn. Bygningerne bestaae af 6 Længer, hvoraf Stuehuset er grundmuret og Resten af Muur og Bindingsværk. De afgive en anseelig og god Bopæl. Til Gaarden, der staaer for 2 Tdr. 2 Skp. 1 A. frit Hartkorn, hører et Areal af 100 Tdr. Land. Udsæden er 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 12 Tdr. Havre. Der lægges 50 Tdr. Kartoffler, og avles 30 Læs Høe. Besætningen er 6 Heste, 12 á 16 Køer, 12 Faar og 10 Sviin. Et Lejehuus svarer aarlig 8 Rbd. Afgivterne ere i alt 90 Rbd. Bankhæftelsen hviler paa Ejendommen.«

LBM

Lidt om Hillerødsholm

af Hans Christian Jarløv

På en holm i Frederiksborg Slotssø byggedes i tidernes morgen en gård, som fik navnet Hillerøds-Holm. Navnet nævnes første gang i historien i året 1275, da en vis Andreas Pætherson Walthær udstedte et brev her. I brevet stadfæster han sin mor Cecilie, Jon Regmothesens datters godgave til Esrom Kloster. Brevet findes i klostrets brevbog Codex Esromiensis, og i det kan man læse navnet Hilderuthholm. Den omtalte slægt beholdt gården i Hillerød henvend 100 år, indtil den efter væbneren Johannes Pedersøns død overgik til hans søster Cecilie Pedersdatter, der i 1381 overdrog den til rigsråd Jens Andersøn Brok, i hvis slægt den forblev gennem længere tid.

En senere ejer var Axel Lagesen og efter ham hans datter Permilie, g.m. Albrecht Engelbrechtsøn Bydelbak. Deres datter Mette blev i 1490'erne gift med rigshovmesteren Mogens Gøye, og dermed kom gården til hans slægt. Gøyes datter var Birgitte Gøye, der i 1544 blev gift med søhelten fra den nordiske syvårskrig Herluf Trolle, som lå i strid med kansleren Anders eller Andreas von Barby til Faurholm syd for Hillerød. Dette gods blev senere købt af Birgitte Gøyes nevø, den unge Peder Oxe. Men hermed bilagdes stridighederne ikke. Tværtimod fortsatte de indenfor familien, og de var medvirkende til, at Oxes position blev undergravet, og at han måtte gå i landflygtighed i nogle år. Den 1. juli 1560 overtog Frederik den Anden ved mageskifte med Herluf Trolle Hillerødsholm. Ved mageskiftet fik Trolle Skovkloster; det senere Herlufsholm på

Næstved-egnen. Kongen købte også, medens han var kronprins, Faurholm, og dermed standsede konflikten.

Efter mageskiftet ophørte den omliggende landsby Hillerød at eksistere som sådan, og en ny æra indledtes. Den middelalderlige Hillerødsholm lå på den holm, hvor nu Frederiksborg Slots indre slotsgård findes. Ved udgravninger kom et par brønde og resterne af et tårn frem. Den gamle gård måtte i 1550'erne vige for en ny hovedbygning, som Herluf Trolle lod opføre.

I 1570'erne skabtes slotssøen ved gravning af lange kanaler, gennem hvilke der ledtes vand ind fra andre søer.

Sagnet vil vide at fortælle, at Frederik den Andens dronning Sophie under en udflugt på slotssøen havde lagt sig til hvile på en ø, og da andre kom til, fandt de hende alene under en rosenbusk med sin førstefødte søn, den senere så navnkundige Christian den Fjerde, den danske kongerækkes ubestridelige arbejdsnarkoman, der ikke alene er kendt som sådan, men også som den af alle vore monarker, der har haft den længste regeringsperiode.

Nye Bøger

Anne-Grethe Dahms: Mens milerne brændte. 142 sider. Kr. 198,-. Høst og Søn, 1993.

»Mens milerne brændte« er en bog, jeg nødig slipper før den er læst færdig. Det er en historisk roman fra Nordsjælland, hvor Gribskov danner baggrund for fortællingen.

Forfatteren har uden tvivl haft den legendariske Mor Grib i tankerne, da hun gav liv til Skov-Ellen. Vi møder i Ellen en stærk personlighed, der tidligt blev mærket af hendes husbands seksuelle overgreb. Hun gør sig fri og føder en dreng i en øde skovhytte. Nu vil hun aldrig mere tjene andre.

Jeg vil ikke, aldrig mere igen, koster rundt af en vrissen madmoder. Ikke finde mig i en fremmed husbands lyster. Så hellere stjæle og tigge og se frygten i deres øjne for det, jeg kan, som de ikke aner noget om. De er bange, og deres angst er større end deres foragt.

Ellen kaster al sin kærlighed på sønnen Jon. For hans skyld, og for at kunne være i hans nærhed, fornægter hun, hvad mange på den tid ville have valgt. Det fortæller hun Jon.

Jeg kunne have valgt et forarmet liv til dig ved at sætte dig i pleje hos fattige småbønder og selv have søgt plads som amme, men jeg valgte dig. Du er uægte og vil være det altid. Ham, den uægte.

Jon kommer tidligt i lære hos kulsvieren Jonas. Her får vi et indtryk af det barske liv ved milerne og køreturen til København.

Ofte plager ensomheden. Når Jon i dage-

vis hjælper kulsvierne ved milerne eller han er med på turene til Kultorvet, så føler Ellen ensomheden som en byrde. Og dog vil hun være sig selv, så længe hun kan bestemme.

Den fattige befolkning har bud efter Ellen, når sygdom kommer til huse. Hun kender de helbredende urter og hun kan hjælpe ved fødsel.

I vandbaljen dryssede hun kamilleblomster. Foran indgangen spredte hun hørfrø. I Guds navn dryssede kors med strandsand ved døren. Hun trak skørterne af Berit og fik den varme balje skubbet ind under hendes brede krop.

En anden kvinde træder tydeligt frem; Berit, vangemandens kone, strejfer skamløst rundt blandt naboer med sin store børneflokk for at tigge. Hun er nysgerrig og pågående og styrer sin vege mand på ægte kvindevis.

Tyveri af skovens træ og krybskytteri sker alene af nød. Småkårsfolkene ved skoven havde på den tid ikke mange rettigheder, og ofte følte de sig forfulgte af øvrigheden. Vi følger spændt Jons første natlige jagt. Jonas er med.

Jon fulgte dyret med bøssen. Råen løftede hovedet og så hen på ham. Han var råen, dens vejtrækning, dens dyreduft, dens ører og dens blide sorte øjne. Han skød. I ly af krattet løb de hurtigt over til råen. Jon dampede og kogte. Det var ham, Ellens Jon, der havde skudt sin første rå.

Vi oplever en fin spirende kærlighed mellem vangemandens datter og Jon.

Han kommer ridende. Hun stirrer. Det er som en drøm. Han spørger om hun vil have en ridetur. Hun løber ind i huset og finder en kam, der mangler tænder, og foran et revnet spejl kniber hun farve frem i kinderne.

Bogens personer er til trods for deres pri-

mitive levevilkår i stand til at indrette sig og komme hinanden ved, så de overlever. Og dog; Anna og Karl Aages samliv er alt andet end harmonisk. Hans næsten sadistiske tendenser ender meget dramatisk. En helt anden verden tilbage i tid og dog så vedkommende.

Det er i og ved skoven handlingen udspilles. Det er tydeligt, at forfatteren har et godt kendskab til Gribskøvs natur. Vi er midt i den. Snedriver blæst sammen med

skarpe kanter. Vilde skovæbler, hvis bitre gule frugter blot venter på en ruskende vinterstorm.

I »Mens milerne brændte« oplever vi kærlighed, jagt, tyveri og mord. Og vi fornemmer skovens sjæl med dens mystiske og hemmelighedsfulde liv.

Om den skal betragtes som ungdomsbog eller voksenbog, er jeg i tvivl.

Gunnar Petersen, Græsted.

Søvejen. Esrom Sø

Når man ser på arkivernes samlinger af gamle postkort, gribes man af den fredelige stemning langt de fleste motiver udviser. Det var i de rigtig gode gamle dage inden brede asfaltveje og parcelhusbyggeri gjorde det af med mange af de maleriske landskaber, som postkortfotograferne havde forevigtet i billedform. Endnu kan man dog finde steder, der ser ud som de altid har gjort, i hvert fald siden postkortfotografen tog sit billede. Som her ved Esrom Sø, hvor Søvejen mellem Nødebo og Esrom gennem den mægtige Gribskov følger søens bred et langt stykke vej. Her lå i sin tid stutteriets vange indhegnede af stengærder og med tilhørende små stråtede huse for vangemændene. Pibervang, Gravervang, Fændrikvang, Tumlingevang, Munkevang og Krogdalsvang passerer en for en på den smukke vej gennem skoven. Billedet viser Fændrikkhuset omkring 1920 med sit beskedne jordtilliggende ud mod søen.